

УДК 37.091.4 Макаренко : 572

Л. Л. Бутенко

АНТРОПОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПЕДАГОГІЧНОЇ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ А. С. МАКАРЕНКА

Педагогічні ідеї та досвід видатного українського педагога Антона Семеновича Макаренка найбільш цілісно розкриваються у міждисциплінарному контексті соціогуманітарного знання, у взаємодоповненні філософського та педагогічного аспектів.

Філософсько-антропологічні засади світогляду та педагогіки А. С. Макаренка досліджувала Г. Гасимова, його особистісно-соціальну концепцію – Г. Гриценко, філософсько-етичні аспекти теорії колективу – Т. Корабльова, феномен А. С. Макаренка у культурологічній ретроспективі – Р. Соколов, методологічний контекст дослідження спадщини А. С. Макаренка – О. Ілалтдінова. Заслуговує на увагу наукова розвідка одного з італійських макаренкознавців Е. Меттіні про гегелівські мотиви у творчості А. С. Макаренка.

Мете статті – визначити антропологічні засади педагогічної теорії та практики А. С. Макаренка.

У сучасному науковому дискурсі педагогічна антропологія розглядається як найважливіше підґрунтя цілісного вивчення людини. Б. Бім-Бад визначає педагогічну антропологію як частину педагогіки, присвячену «пізнанню людини як вихователя та виховуваного», яка «відповідає на питання про природу людини та людську спільноту, навчаємості людини та груп людей» [1, с. 3]. Хрестоматійним слід визнати положення про те, що педагогіка як наука та мистецтво вдосконалення людини за допомогою освіти, виховання та навчання неможлива без розуміння природи людини, можливостей та меж її розвитку.

Антропологічний підхід у психолого-педагогічних дослідженнях акцентує увагу на людині як провідній цінності та цінності виховання та освіти (Б. Бім-Бад, С. Бобришев, З. Васильєва, Л. Лузіна та ін.). С. Бобришев наголошує, що «найважливішим смислоутворюючим напрямком реалізації антропологічного підходу в історико-педагогічному дослідженні є визначення в досліджуваному явищі контекстно-часової сфери «власне людського» [2, с. 111].

Антропологічний вимір історико-педагогічного процесу, на думку Г. Корнетова, «завдає рамки для розробки концептуальних підходів, які центруються на самій людині як вихователі та вихованцеві, дозволяють уявити динаміку людини в освіті як тілесної, душевної та духовної істоти, розкривають антропологічні засади педагогічної думки та практики виховання» [5, с. 16]. Відповідно поняття «антропологічний

вимір” вказує на важливість розкриття сутності антропологічних аспектів дослідження будь-яких історико-педагогічних проблем.

Одним із важливих напрямів сучасного макаренкознавства слід визнати дослідження філософських засад педагогічної теорії та практики видатного педагога ХХ століття Антона Семеновича Макаренка. А. Фролов відзначає, що педагогічна система А. С. Макаренка у сучасному макаренкознавстві розглядається в єдності чотирьох компонентів, що розташовані в ієрархічній послідовності: методологічний, теоретичний, організаційно-методичний та технологічний, який цим дослідником було виокремлено пізніше [9, с. 3 – 5].

Педагогічні ідеї А.С. Макаренка формувалися під впливом антропологічних поглядів на виховання видатних педагогів середини ХІХ – початку ХХ ст. К. Ушинського, М. Пирогова, П. Юркевича, О. Острогорського, П. Каптерева, В. Вахтерова та ін., які наголошували на розумінні дитинства як самоцінного періоду у житті людини, особливу увагу звертали на потреби самої дитини у різних сферах її життєдіяльності.

К. Ушинський у фундаментальній праці «Людина як предмет виховання. Досвід педагогічної антропології» сформулював проблему співвіднесення педагогічної вимоги із особливостями дитячої природи, розкрив широке розуміння виховання, яке ґрунтується на розумінні природи людини. Обґрунтована К.Ушинським концепція педагогічної антропології зумовила могутній поштовх для цілісного вивчення дитини у подальших психолого-педагогічних дослідженнях. Важливою постає позиція В. Вахтерова, який наголошував, що «ані у природі, ані у суспільстві немає й не повинно бути такої мети, по відношенню до якої дитини була б тільки засобом. Усі її нормальні устремління мають бути задоволені та розвинені» [3, с. 20].

Антропологічні ідеї видатних вітчизняних педагогів другої половини ХІХ – початку ХХ ст. виступили підґрунтям формування педагогічного світогляду А. С. Макаренка, його педагогічних ідей. Основою антропологічних поглядів А. С. Макаренка є віра у необхідність та можливість удосконалення людського існування.

Показовим є висновок В. Сластьоніна про те, що А. Макаренко критично реагував на спроби щодо дедукції стосовно тих чи інших закономірностей розвитку особистості дитини, зумовлених досвідом положень соціології, психології, біології та інших наук [7, с. 6 – 7].

Антропологічне підґрунтя можна визначити й в обґрунтуванні А. С. Макаренко теорії колективу та виховання особистості у колективі. В. Слободчиков відзначав суттєве вирішення видатним педагогом екзистенціальної проблеми становлення людини у різних формах дитячо-дорослих спільнот [8]. Макаренківське розуміння колективу було пов’язане із гуманним співтовариством, для якого властиві демократичне самоуправління та гуманні відносини, єдність мети (людина – колективіст) та методу (виховання в колективі). При цьому важливим

слід визнати те, що саме у розвитку суспільних норм індивідуальність набуває своїх справжніх якостей, колективістські стосунки сприяють затребуваності та розвитку аутентичного потенціалу кожного члену колективу. Також варто акцентувати увагу на потенційних можливостях «індивідуального самопрограмування» вихованців у межах засвоєння ними відповідних соціальних програм. А. С. Макаренко спрямовував свою роботу для досягнення гармонії особистісних та суспільних інтересів як дітей, так й вихователів.

А. С. Макаренко відзначав необхідність урахування зовнішніх та внутрішніх чинників, що впливають на виховання, та підкреслював соціокультурну зумовленість виховних вимог: «Немає нічого вічного та абсолютного у наших завданнях. Вимоги суспільства дійсні тільки для епохи, велич якої більш або менш обмежена. Ми можемо бути абсолютно впевнені в тому, що до наступного покоління будуть висунуті дещо змінені вимоги, причому зміни ці будуть пропонуватися поступово, відповідно до зростання та вдосконалення усього громадського життя» [6, Т.4, с. 120].

Таким чином, звернення до теорії та практики А. С. Макаренка в аспекті визначення філософського підґрунтя його педагогічних ідей дозволяє виокремити антропологічні засади педагогічних поглядів А. С. Макаренка, пов'язані із визнанням неперевершеної цінності дитини, колективних форм організації сумісного життя дітей та дорослих, єдності виховного процесу та життя у суспільстві. Використання антропологічного підходу в історико-педагогічних дослідженнях має бути пов'язано із принципами розвитку, суб'єктності, природо- та культуровідповідності.

Перспективи подальших досліджень пов'язані із вивченням методологічних засад реконструкції педагогічних ідей видатних педагогів минулого в соціокультурних умовах певної історичної епохи.

Список використаної літератури

- 1. Бим-Бад Б. М.** Изучение людей как воспитателей и воспитуемых / Б. М. Бим-Бад // Вестник Университета Российской академии образования. – 2002. – Вып. 3 (17). – С. 3 – 36.
- 2. Бобрышов С. В.** Методология историко-педагогического исследования развития педагогического знания : дисс. ... докт. пед. наук / Сергей Викторович Бобрышев. – Ставрополь, 2006. – 477 с.
- 3. Вахтеров В. П.** Избранные педагогические сочинения / В. П. Вахтеров ; сост. Л. Н. Литвин, Н.Т. Бритаева. – М. : Педагогика, 1987. – 400 с.
- 4. Илалтдинова Е. Ю.** Разработка наследия А. С. Макаренко в контексте развития методологии педагогики (1950 – 1980) / Е. Ю. Илалтдинова // Витоки педагогічної майстерності : зб. наук. пр. – Полтава, 2011. – С. 143 – 150.
- 5. Корнетов Г. Б.** Задачи, сущность и методология историко-педагогических исследований / Г. Б. Корнетов // Историко-педагогическая ретроспектива теории и практики образования :

монографія ; под ред. Г. Б. Корнетова. – М. : АСОУ, Золотая буква, 2006. – Вып. 3. – С. 7 – 24. **6. Макаренко А.С.** Сочинения : в 7 т. / А. С. Макаренко ; ред.: И. А. Каиров, Г. С. Макаренко, Е. Н. Медынский ; АПН РСФСР, Ин-т теории и ист. педагогики. – 2-е изд. – М. : Изд-во Акад. пед. наук, 1957 – 1958. **7. Слостенин В. А.** Макаренко как теоретик воспитания / В. А. Слостенин // Педагогическое образование и наука. – 2008. – № 3. – С. 5 – 7. **8. Слободчиков В. И.** Антропологическая перспектива отечественного образования / В. И. Слободчиков. – Екатеринбург : Издат отдел Екатеринбург. епархии, 2009. – 264 с. **9. Фролов А. А.** А. С. Макаренко: основы педагогической системы / А. А. Фролов. – Горький, 1990. – 116 с.

Бутенко Л. Л. Антропологічні засади педагогічної теорії та практики А. С. Макаренка

У статті представлено сучасні підходи до дослідження філософських засад педагогічної теорії та практики А. С. Макаренка, розкрито вплив антропологічних теорій другої половини XIX – початку XX ст. у становленні світогляду та педагогічних ідей А. С. Макаренка у культурно-історичному контексті епохи.

Ключові слова: педагогічна антропологія, антропологічний підхід в педагогічних дослідженнях, педагогічна спадщина А. С. Макаренка.

Бутенко Л. Л. Антропологические основы педагогической теории и практики А. С. Макаренко

В статье представлены современные подходы к исследованию философских основ педагогической теории и практики А.С.Макаренко, раскрыто влияние антропологических теорий второй половины XIX – начала XX века в становлении мировоззрения и педагогических идей А. С. Макаренко в культурно-историческом контексте эпохи.

Ключевые слова: педагогическая антропология, антропологический подход в педагогических исследованиях, педагогическое наследие А. С. Макаренко

Butenko L. L. Anthropological foundations of A.S. Makarenko's educational theory and practice.

Contemporary approaches to a research of philosophical foundations of educational theory and practice of the outstanding Ukrainian teacher A.S. Makarenko were considered. Interconnection of anthropological theories in the second half of XIX – the first half XX century in the development of A.S. Makarenko's philosophy and educational ideas in a cultural and historical context of the era were examined. Such features of A.S. Makarenko's ideas as self-management children and adults collectives in the range of projectible educational area, a unity concept of practical and transformative activity and personality development, a unity concept of educational process and life in society are characterized. Special attention is paid to A.S. Makarenko's holistic

approach in describing goals and objectives of individual education, a harmonious unity of the tasks implementation such as “school of education” and ”school of life” in the context of innovation through a domestic and foreign pedagogy of the first third of the twentieth century. Methodological bases of the anthropological approach in the historical pedagogical researches considering A.S. Makarenko's pedagogical ideas, implementation of such principles as a development, a subjectivity, an eventfulness and a kulturosoobraznost were characterized.

Key words: pedagogical anthropology, anthropological approach in pedagogical researches, A.S. Makarenko's educational heritage.

Стаття надійшла до редакції 10.01.2013 р.

Прийнято до друку 28.02.2013 р.

Рецензент – д. п. н., проф. Лобода С. М.

УДК 37.091.4Макаренко-029:9(100)

Н. І. Догадайло

ІДЕЇ А. С. МАКАРЕНКА У СВІТОВОМУ ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРІ: ІСТОРІЯ ТА СЬОГОДЕННЯ

Процес входження України до світового простору як повноправного члена міжнародної спільноти передбачає представлення її педагогічних надбань у контексті розгортання всесвітнього історико-педагогічного процесу. Українська національна педагогічна спадщина увібрала в себе найцінніші теоретичні й практичні здобутки багатьох освітян, які вплинули на педагогічний процес своєї країни, а найвизначніші з них стали невід’ємною частиною світової педагогіки, яка вирішує завдання соціального розвитку молоді.

Особливу увагу вітчизняних і зарубіжних науковців викликає особа Антона Семеновича Макаренка, чия теоретична і практична спадщина була і є об’єктом ретельного вивчення з 20-х років минулого сторіччя до сьогодення. Щороку 13 березня вся прогресивна педагогічна громадськість відзначає річницю з дня народження талановитого українського та радянського педагога, письменника А. С. Макаренка (13.03.1888 – 01.04.1939), одного із засновників радянської системи дитячо-підліткового виховання. За рішенням ЮНЕСКО (1988 р.) А. С. Макаренко набув світового визнання, поряд з іншими педагогами, які визначили спосіб педагогічного мислення в ХХ ст. – Джон Дьюї, Георг Кершенштейнер, Марія Монтесорі. За цей час докорінно змінювалось відношення до системи навчання та виховання молоді радянського педагога-новатора – від канонізації і повного сприйняття до активних спроб вилучити із системи освіти на загальнодержавному рівні. Новаторський підхід А. Макаренка до